

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”
ФАКУЛТЕТ ПО СЛАВЯНСКИ ФИЛОЛОГИИ
КАТЕДРА „БЪЛГАРСКИ ЕЗИК”**

АЛБЕНА НЕДКОВА ДОБРЕВА

**УМЕНИЕТО *ГОВОРЕНЕ* КАТО ПРОДУКТИВЕН
КОМПОНЕНТ НА КОМУНИКАТИВНАТА
КОМПЕТЕНТНОСТ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК КАТО ЧУЖД
ЗА ОБЩИ И АКАДЕМИЧНИ ЦЕЛИ**
(върху материал от Европейската изпитна система
за езикови сертификати - ECL)

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертация за присъждане на
образователна и научна степен “доктор”
по направление 2.1. Филология (Български език)

София, 2014 г.

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”
ФАКУЛТЕТ ПО СЛАВЯНСКИ ФИЛОЛОГИИ
КАТЕДРА „БЪЛГАРСКИ ЕЗИК”**

АЛБЕНА НЕДКОВА ДОБРЕВА

**УМЕНИЕТО *ГОВОРЕНЕ* КАТО ПРОДУКТИВЕН КОМПОНЕНТ НА
КОМУНИКАТИВНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ ПО БЪЛГАРСКИ
ЕЗИК КАТО ЧУЖД ЗА ОБЩИ И АКАДЕМИЧНИ ЦЕЛИ**
(върху материал от Европейската изпитна система
за езикови сертификати - ECL)

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертация за присъждане на
образователна и научна степен “доктор”
по направление 2.1. Филология (Български език)

Научен ръководител: Доц. д-р Виолета Горанова Тачева

Рецензенти:

Доц. д-р Красимира Славчева Алексова
Доц. д-р Павлина Григорова Кънчева

София, 2014 г.

Дисертационният труд е обсъден на 23.09.2014 г. във Факултета по славянски филологии, Катедра „Български език“, Софийски университет „Св. Климент Охридски“ и насочен за защита.

Докторантката работи в Катедра „Славянски езици и комуникации“, Медицински университет „Проф. д-р П. Стоянов“- Варна.

Дисертацията съдържа 218 страници, включително 21 фигури, 13 таблици и 3 приложения, оформени в IV глави, заключение и списък на използваната литература от 168 заглавия.

Научно жури:

Проф. д-р Йовка Великова Тишева- Софийски университет
„Св. Климент Охридски“

Доц. д-р Красимира Славчева Алексова- Софийски университет
„Св. Климент Охридски“

Доц. д-р Павлина Григорова Кънчева- Медицински университет- София

Проф. д-р Кирил Йовчев Цанков- Великотърновски университет
„Св. Св. Кирил и Методий“

Доц. д-р Виолета Горанова Тачева- Медицински университет
„Проф. д-р П. Стоянов“- Варна

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 11.12.2014 г. от 14.00 ч. в зала № 1 на Ректората на открито заседание. Материалите по защитата (дисертацията, рецензиите и становищата) са на разположение на интересующите се на сайта на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ www.uni-sofia.bg.

УСЛОВНИ СЪКРАЩЕНИЯ

БЕЧ- Български език като чужд

ОЕЕР- Обща европейска езикова рамка

ТРКИ- Тест по рускому языку как иностранному

ALTE- Association of Language Testers in Europe

DaF- Test Deutsch als Fremdsprache

ECL- European Consortium for the Certificate of Attainment in Modern Language (Европейския консорциум за сертифициране на постиженията по съвременни езици)

СЪДЪРЖАНИЕ НА АВТОРЕФЕРАТА

0. УВОД.....	3
0.1. ЦЕЛ И ЗАДАЧИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО.....	4
0.2. ОБЕКТ И ПРЕДМЕТ НА ИЗСЛЕДВАНЕ.....	4
0.3. РАБОТНА ХИПОТЕЗА.....	4
0.4. МЕТОДИ, ИЗПОЛЗВАНИ ПРИ ИЗСЛЕДВАНЕТО.....	5
0.5. НАУЧНА НОВОСТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО.....	5
I. ПЪРВА ГЛАВА. АНАЛИЗ НА ТЕОРЕТИЧНИЯ КОНСТРУКТ <i>ГОВОРЕНЕ ПО ЧУЖД ЕЗИК</i>	6
II. ВТОРА ГЛАВА. СТРАТЕГИИ ЗА РАЗВИВАНЕ НА УМЕНИЕТО <i>ГОВОРЕНЕ ПО СИСТЕМАТА ECL</i>	13
III. ТРЕТА ГЛАВА. ЕКСПЕРИМЕНТАЛНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ.....	26
IV. ЧЕТВЪРТА ГЛАВА. АКТУАЛНА КОНЦЕПЦИЯ ЗА СЪСТАВЯНЕ НА ПОМАГАЛО ПО БЕЧ В ЧАСТТА „ГОВОРЕНЕ“	30
V. ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	38
ПРИНОСИ.....	39
Публикации по дисертационния труд.....	40

0. Увод

Българският език като чужд (БЕЧ) се появява като термин през ХХ век с оглед на необходимостта от изучаването на български език от дипломати, чуждестранни студенти или от деца на българи, живеещи в чужбина.

Говоренето е важен, задължителен, необходим, индивидуален, специфичен и продуктивен вид речева дейност при човека, която спомага осъществяването на устното вербално общуване, същевременно като комуникативен акт *говорене* зависи от слушането, от гледна точка на разбирането на комуникативния партньор. В основата на говоренето са заложили произносителни навици като артикулация, акустика (честота, сила, продължителност, тембър), дикция, интонация, мелодика, ударение. В тази връзка говоренето заема важна роля в обучението по български език като чужд (ECL).

В българските университети българският език като чужд се изучава както за общи цели (ежедневно-битова комуникация), така и за специални цели (академична и професионална комуникация), за да удовлетвори езиковите потребности на учащите.

Необходимостта от изучаване на български език от англоговорещи студенти в България се явява с оглед на това, да се осигурят възможност и комфорт за комуникация в и извън техните академични занимания.

Основната цел на обучението по български език на чуждестранните студенти е изграждането на комуникативна компетентност у изучаващите езика.

За да бъде качествено и европейски приложимо, обучението по български език като чужд трябва да бъде проведено по учебни програми и помагала, които да съответстват на изискванията на ОЕЕР. Те трябва да са структурирани, така че да формират в еднаква степен четирите езикови умения: *слушане, четене, говорене и писане*.

Анализът, направен на съществуващите и използваните в обучението по БЕЧ учебници показва, че в почти всички учебници упражненията за развиване на уменията *слушане* и *говорене* са недостатъчни, а в други учебници изобщо липсват такива упражнения.

Съществуващите учебници по български език като чужд не покриват съвременните нужди за демонстриране на овладяването на езиковите компетенции на обучаваните, съобразно с европейските езикови тестове.

Необходимо е да се предложи, обсъди и приеме национална концепция за системен научен подход при адаптирането на съществуващите учебници по български език като чужд към спецификите на европейските езикови тестове или създаването на нови учебници и помагала.

0.1. Цел и задачи на изследването

Основната **цел** на това изследване е актуализиране и оптимизиране на комуникативните стратегии, техники и похвати за развиване на умениято *говорене* като съществен елемент на съвременната компетентност по БЕЧ за общи и академични цели:

Постигането на поставената цел е свързано с решаването на следните **задачи**:

- Анализ и обобщаване на натрупания теоретико-приложен опит в областта на развиване на умениято *говорене* и конкретни изводи за овладяването му при обучението по БЕЧ.
- Анализ на съществуващите стратегии, техники и упражнения за развиване на умениято *говорене* в наличните учебници по български език като чужд.
- Систематизиране на особеностите на български език като чужд за общи цели и произтичащи от тях проблеми при развиване на умениято *говорене*.
- Разработване/ подбор на тематични текстови модели **диалог** и **монолог** за презентация на умениято *говорене*.
- Създаване на научна основа за подготовка и развиване на модели упражнения за говорене и слушане по български език като чужд.
- Съставяне и провеждане на анкета с чуждестранните студенти от специалност «Медицина» в Медицински университет - Варна.
- Чрез количествен и съдържателен анализ на обобщените емпирични сведения от анкетното проучване да се синтезират изводите за мнението на обучаваните относно техните потребности за развиване на умениято *говорене*.
- Задълбочено проучване на публикуваните в учебниците упражнения за развиване на умениято *говорене* за нива А2 и В1.

0.2. Обект и предмет на изследване

Обект на изследването е процесът на изучаване на български език като чужд от студентите в Медицински университет- Варна.

Предмет на изследването е развиване на умениято *говорене* чрез подходящи упражнения (ситуативни диалози и визуални стимули за формиране на уменията за монологично изказване) в преподаването на български език като чужд.

0.3. Работна хипотеза

Използването на подходящи ситуативни диалози, упражнения и визуални стимули, съобразени с тематичните кръгове по ЕСЛ изпитната

система значително подобрява качеството на формиране на уменията *говорене* при чуждестранните студенти.

0.4. Методи, използвани при изследването

Методиката при изследване на българския език като чужд с оглед уменията *говорене* е следната:

- Описателен метод (събиране и описване на изследвания, свързани с развиване на уменията *говорене* и обучението по български език като чужд).
- Анкета за нуждите и предложенията на студентите в процеса на обучение по български език като чужд.
- Видеозапис на устната продукция на студентите по време на финалния изпит по БЕЧ.

Методиката за събиране на изследвания материал е взимана от методите на съвременната социолингвистика.

- В предварителния етап на проучването беше записана устната продукция на чуждестранни студенти (информатори) с относително близки социални параметри- възраст, образование и сфера на обучение. Те са чужденци с първи чужд език- английски. Част от тези студенти са трансферирани, т. е. идват от други университети, от източноевропейски държави, където са изучавали славянски език като втори чужд.
- Използван е методът на включеното наблюдение. Интервюиращият е преподавател по БЕЧ от Департамента по чуждоезиково обучение към Медицински университет- Варна.

0.5. Научна новост на изследването

Научна новост е представената концепция за учебно помагало по БЕЧ в частта „*Говорене*“, както и направения анализ на грешките от устния изпит по БЕЧ, проведен в МУ- Варна. Новост представлява и съставянето, и провеждането на анкета за нуждите на чуждестранните студенти в процеса на обучение по говорене на български език.

ПЪРВА ГЛАВА

I. АНАЛИЗ НА ТЕОРЕТИЧНИЯ КОНСТРУКТ *ГОВОРЕНЕ* ПО ЧУЖД ЕЗИК

Конструктът *говорене* е една от основните цели на обучението по чужд език. Умението *говорене* по чужд език се характеризира като сложен мисловен процес, свързан с паметта, концентрацията и слушането с разбиране. Владееенето на определена лексика по чужд език от обучаемия не означава, че той може да говори езика. За развиването на умениято *говорене* се изисква подходяща практика.

Конструктът *говорене* има различна степен на сложност. Можем да посочим три степени при развиване на *говоренето*: начална степен- когато студентите започват обучението си по чужд език с представяне, запознаване. Тук те използват думи, прости фрази, след това ги употребяват в минидialogи (въпрос- отговор). Средна степен- студентите употребяват прости и сложни изречения в диалогична и монологична форма. Трета степен- самостоятелно изказване по тема чрез свързан текст. Преходът от думи към текст е свързан с различна степен на участие на мисленето и паметта.

I.1. Говоренето като вид речева дейност

Речевата дейност е една от видовете човешки дейности. Обучението по чужд език се осъществява чрез фокусирането върху развиване на четирите основни вида речева дейност: слушане, говорене, четене, писане. Разгледани са особеностите на диалогичната и монологичната устна реч. Речта като процес на *говорене* е вербален процес на комуникация с помощта на езика.

I.2. Основни цели на говоренето

Разгледани са основните цели на говоренето, тъй като важна задача в процеса на обучението по БЕЧ е умениято студентите да могат да общуват на чужд език. Говоренето заедно със слушането с разбиране образуват един цялостен акт на устно общуване. За да бъде успешен този акт, студентите трябва да могат да осъществят изказване по зададена тема, отговарящо на съответното ниво и да спазят фонетичните, граматичните и синтактичните изисквания. Основните цели при говоренето са:

- Разбиране на поставената задача.
- Адекватна реакция по темата. Умение за изразяване на отношение по тема, правене на сравнения.
- Разбиране на речта на събеседника-партньор.
- Отговор на поставените въпроси.

- Задаване на въпроси с цел извличане на информация.
- Спазване на интонационните и граматическите характеристики на речта.
- Умение за изразяване по визуален стимул- свързана и логична реч.
- Студентът да умее да разказва, описва, получава информация, обяснява като използва уместно езикови средства, характерни за ситуацията на общуване, съобразно участниците, темата и целта.
- Студентът да споделя свои преживявания, наблюдения по дадена случка.
- Кандидатът да участва активно в диалог, да задава въпроси, да отговоря на въпроси, правилно да интонира изреченията.
- Студентът да умее да се придържа към темата, да умее да говори с правилната интонация за ситуацията.
- Чужденецът да умее да използва невербални средства- мимика, жест, поза.

I.3. Взаимодействие между умениято *говорене* с уменията *слушане*, *четене* и *писане*

Четирите езикови умения, *говорене* и *писане* (продуктивни умения) и *слушане* и *четене* (рецептивни умения), са тясно свързани. Взаимодействието между слушането и говоренето е ясно изразено в монологичното и диалогичното изказване на студентите. Връзката между говоренето и четенето се изразява във възприемане на графичната и звуковата система на езика, интонационното оформление, артикулацията и мелодичното оформление на изреченията при четенето на глас. Говоренето и писането като продуктивни умения имат активна роля в процеса на комуникация.

I.4. Съществуващи методи на обучение по *говорене* - предимства и недостатъци

Анализирани са основните методи в преподаването и обучението по *говорене* на чужд език. Днес в преподаването и обучението по *говорене* на чужд език се използват следните методи:

- Преводно-граматическият метод е разработен в Европа през XIX век
- Когнитивният и комуникативният метод
- Методът Обща реакция. Този метод е създаден от д-р Ашър.
- При активния (директния) метод се наблюдава преподаване на чужд език
- Естествен подход. Този метод е разработен от Стивън Крашън

- Аудио-визуален метод- не се използва роден език при обучението по чужд език.
- Групов метод. Студентите говорят помежду си за това, което ги интересува.
- Когнитивен метод. Родният език се използва за обяснение на новия материал и контрастивно описание на граматиката и лексиката. Новите думи се въвеждат в контекст, подкрепяни с нагледни материали.
- Мълчалив метод. Студентите сядат, а преподавателят носи няколко предмета. Взема един от тях и го назовава. Студентите повтарят думата в хор. След това всеки повтаря сам думата. Този метод не е подходящ при преподаване на абстрактните думи (например любов, щастие, радост).
- Ситуативен метод. Урокът се води на чужд език. Роден език не се използва. Развиване на устната реч: слушане и говорене. Студентите слушат диалози, гледат преподавателя, който разыгрва така диалога, че студентите да разберат смисъла без превод. Използват се ситуативни картинки и видеофилми. Според нас няма гаранция за пълно разбиране.
- Сугестивен метод (метод, създаден по идея на д-р Георги Лозанов). Метод, в който се използват елементи на леката хипноза.
- Дейностно ориентиран метод в обучението по чужд език. Под този метод се разбира учебна дейност, ориентирана към организацията на учебния процес.

Ние считаме, че при преподаване на чужд език е добре да се комбинират различни методи, а не да се работи само по един от изброените методи

I.5. Анализ на съществуващите учебници по български език като чужд с оглед усвояване на уменията *говорене*

Направен е преглед на 14 учебника по български език като чужд.

Съвремените учебници и учебни помагала, които се използват в преподаването и обучението по български език като чужд за общи цели в българските университети, са съставени в два от най-представителните български университета - Софийският университет «Св. Климент Охридски» и Великотърновският университет «Св. Св. Кирил и Методий». В изследването са описани и учебници, които са съставени и отпечатани и в други университети. Вниманието е фокусирано върху типа задачи, свързани с развиване на уменията *говорене* в следните учебници и пособия:

- ◆ Говорите ли български език?;
- ◆ Учете български език;
- ◆ Български език за чуждестранни студенти на Софийския университет;
- ◆ Български език в българска езикова среда;
- ◆ Аз говоря български;
- ◆ Български език за чужденци. Основен курс по лексика и граматика-първа част;
- ◆ Български език за чужденци- част 1;
- ◆ A course in modern Bulgarian;
- ◆ Открийте България;
- ◆ Survival Bulgarian;
- ◆ A practical Bulgarian grammar;
- ◆ Bulgarian: Beyond the First Steps;
- ◆ Здравейте!
- ◆ Bulgarian a complete course for beginners.

I.6. Упражнения за развиване на уменията *говорене*, включени в учебниците по български език като чужд

Упражненията за развиване на уменията *говорене* не са включени в урочните единици на всички учебници по български език като чужд. В тези учебници, в които присъстват, са крайно недостатъчни и еднообразни. Умението *говорене* трябва да се развива постепенно и едновременно с другите три умения- *слушане, четене и писане*.

При съставянето на учебник по български език за чужденци авторите трябва да проучат и да се съобразят с нуждите на студентите. Според нас е необходимо да се предложат упражнения, съобразени с езиковото ниво на чужденците. За развиване на уменията *говорене*, за ниво А2, предлагаме в обучението по БЕЧ да бъдат включени упражнения, базирани на въпроси и отговори. За ниво В1 препоръчваме да се подберат по-усложнени модели на упражнения, базирани върху дискуссионни модели по теми с по-задълбочено комбиниране на четирите езикови умения.

Подкрепяме типовете упражнения по български език като чужд, които са предложени от колегите, но поддържаме предложението за по-голямо разнообразие от упражнения по говорене. Повечето от представените упражнения спадат към подготвителните упражнения и по-специално към упражненията, при които се следва даден модел (възпроизвеждане по модел). Разбира се, че са налични и комбинирани и трансформационни упражнения.

I.7. Упражнения за развиване на уменията говорене, включени в учебници по други чужди езици

Разгледано е учебното съдържание на учебници по английски и руски език като чужд. Добро впечатление прави комбинирането по умения в отделни книжни тела, например слушане и говорене.

I.8. Европейски езикови системи за сертифициране: ALTE и ECL-съпоставка

Направено е сравнение на концепциите на ALTE и ECL изпитните системи.

I.9. Устен изпит (продуциране на говорене) по БЕЧ по европейските системи- съпоставка

Съпоставени са елементите на устния изпит по системите ALTE и ECL.

I.10. Руска държавна образователна система по руски език като чужд (ТРКИ)

Представена е концепцията на системата ТРКИ.

I.10.1. Устен изпит (монологична и диалогична реч)

Разгледани са особеностите на устния изпит по руски език по системата ТРКИ.

I.11. Специализиран изпит по немски език като чужд по система DaF

Разгледани са съставните части на изпита по немски език (TestDaF).

I.12. Предимства на ECL системата в съпоставка с ALTE, ТРКИ и DaF

Вниманието е фокусирано върху предимствата на ECL изпитната система. Изпитната система ECL се отличава с няколко характеристики: икономически изгодна изпитна система; европейски призната и сертифицирана; съобразена със социалните, професионалните нужди на потребителя. При съставяне на темите за изпитния формат се акцентира на българска личност, българска забележителност или събитие в България. Тестът се характеризира с равностойност чрез уеднаквяване на принципите за всеки от езиците. Гарантирана е достоверност на изпита чрез принципа на двойната проверка. Задачите в писмената част са предимно комуникативни. Броят им е еднакъв и за трите части Слушане, Четене и Писане (по две текстови задачи).

При успешно положен изпит по ECL изпитната система кандидатите получават международен сертификат, отговарящ на единните европейски

стандарти, които могат да приложат към своето Езиково портфолио. По този начин се увеличават шансовете им да продължат образованието си или да намерят подходяща работа в друга европейска държава.

I.13. Видове упражнения при обучението по чужд език (български, руски, немски)

В обучението по немски език често се използват предкомуникативни- комуникативни упражнения. По руски език като чужд упражненията за развиване на четирите умения са систематизирани като подготвителни упражнения. При развиване на комуникативните умения в БЕЧ се използват езикови задачи за проста, многократна и последователна идентификация. Те са подходящи за проверяване както на семантичното осмисляне, така и на проблемните за чужденците граматични особености. В ECL изпитната система за развиване на комуникативните умения се използват задачи с даване на кратки отговори, multiple choice, допълване на изречения, свързване на заглавия с текст.

I.14. Изследвания, свързани с умението *говорене* по БЕЧ в България и в чужбина

Българският език като чужд се изучава както в България от чужденци, така и в чужбина от чужди граждани и български потомци. Изследването на говорната продукция на обучаваните е намерило израз в публикации на много езиковеди и преподаватели.

I.15. Особенности на българския език като славянски и балкански

Представени са особеностите на българския език като славянски и балкански.

Съвременният български език е флексивен и аналитичен, за разлика от другите синтактични (падежни) славянски езици. Българският език като славянски се характеризира:

- със задпоставен член при съществителни, прилагателни, числителни местоимения и причастия;
- с отсъствие на склонения и падежи, освен именителен, звателен и твърде рядко винителен;
- с образуване на сравнителна и превъзходна степен при прилагателни, някои съществителни и глаголи с частиците **по-** и **най-**;
- с наличието на двойно лично местоимение;
- с отсъствие на неопределено наклонение- инфинитив;
- с образуване на бъдеще време с частицата **ще-**;
- с наличие на спомагателния глагол **съм**;
- със запазване изговора на звука **ъ** и прехода **е-я**.

I.16. Трудности при обучението по говорене на чужд език (БЕЧ)

Трудностите при обучението по говорене на чуждестранните студенти се забелязват най-вече при осъществяване на общуването между участниците в комуникативния акт.

Изводи от анализа на литературните източници:

От направения обзор в първа глава става ясно, че е необходимо да се оптимизират съществуващите учебници по български език като чужд, тъй като те не удовлетворяват съвременните нужди на студентите при полагането на финален устен изпит по БЕЧ. Причините за тази нужда от промяна могат да се обобщят в следния ред:

- недостатъчен брой на упражненията за развиване на умениято *говорене*;
- липса на разнообразие на езикови упражнения в учебните помагала;
- несъразмерно представяне на четирите умения: *говорене, слушане, четене, писане* в урочните единици;
- разминаване на темите в учебниците по БЕЧ с тематичния кръг на ECL изпитната система;
- недостатъчни изследвания в областта на развиване на умениято *говорене* по БЕЧ;
- липса на единна общонационална стратегия за изготвяне на учебно помагало по БЕЧ, което да отговаря на европейските изисквания на популярните изпитни системи.

За решаването на тези проблеми е необходимо да се изготвят предложения за оптимизиране на методиката по БЕЧ от всички институции и български университети, в които се преподава български език като чужд. Задължително е да се избере ефикасна стратегия за съставяне на подходящи типове упражнения, с които да се развиват едновременно и четирите езикови умения. От изключителна важност е да се направи подходящ подбор на теми, за да се задоволят потребностите на студентите при тяхното обучение и устното им представяне на финалния изпит по БЕЧ, както и да се постигне успешна реализация в реалния живот на знанията, които чужденците са натрупали по време на обучението си по БЕЧ.

ВТОРА ГЛАВА

II. СТРАТЕГИИ ЗА РАЗВИВАНЕ НА УМЕНИЕТО *ГОВОРЕНЕ* ПО СИСТЕМАТА ECL

Основните стратегии за развиване на умението *говорене* по системата ECL са:

- Определяне на ролята на умението *говорене* в изпитната система ECL.
- Анализ на грешките на студентите от говорната продукция, от устния изпит по БЕЧ.
- Разглеждане на структурата и употребата на въпросителните и съобщителните изречения, императивните форми като част от комуникативния акт.
- Разглеждане на ударението, артикулацията, темпа и интонацията като елементи от българската фраза и изречение.
- Предложение на концепция за учебно помагало.

II.1. Говоренето като елемент от ECL изпитната система

Степента на владене на умението *говорене* по български език като чужд се оценява чрез устен изпит във формата на интервю. Според нас интервюто в съвременната методика се разглежда като способ за развитие на експресивната устна реч между участниците в комуникативния акт. Интервюто в ECL системата (изпитният формат е под формата на диалог и монолог) се записва с видеокамера. Темите за изпита са петнадесет за ниво A2 и седемнадесет за ниво B1. Те са свързани с ежедневно-битовите занимания на кандидатите.

II.2. Критерии за оценяване на устните езикови изпити ECL, нива A2 и B1

Критериите, по които се оценяват кандидатите, които се явяват на устен изпит са: граматическа правилност, устна реч, речников запас, стил, комуникативна ефективност. Граматическата правилност се изразява с ефективна употреба на познати граматически структури. При говорната продукция речта на чуждестранния студент трябва да е добре разбираема, а също така кандидатът не трябва да има проблеми със скоростта на говорене и интонацията на комуникативния партньор. Речниковият запас на чужденеца трябва да отговаря на изискванията на нивото, на което се явява.

Лексикалният запас трябва да е богат и прецизно използван. Устните изложения на кандидатите по дадена тема трябва да са добре структурирани и адекватни на основния регистър на речта. Успешното

реализиране на поставената задача (обмяна на информация и изказване по тема) ще допринесат за успешното полагане на устния изпит по ECL системата.

II.3. Елементи на устния изпит по системата ECL

Устният изпит се състои от три части. Времетраенето за устното представяне на кандидата и неговия партньор е около 20 минути. Преходът между отделните части се осъществява плавно и постепенно. Преминаването от една част в друга се ръководи от водещия интервюто. Всяка част е съобразена с времеви интервал от по пет минути средно.

II.4. Описание на изискванията за устен изпит, за нива A2 и B1

Спираме се на нива A2 и B1, защото учебният материал от тези нива е заложен в учебните програми на студентите от първи и втори курс в МУ-Варна, англоезично обучение. Именно за ниво A2 и за ниво B1 студентите полагат изпитите си по български език в края на съответната академична година.

Основната цел на устно продуцирания текст е да се оцени способността на кандидата да разбира и да се изразява чрез устна реч, като прилага основни умения в ежедневни ситуации, изискващи прост и директен обмен на информация

II.5. Синтактични изисквания за устен изпит по БЕЧ, нива A2- B1 по ECL изпитната система

Разгледани са синтактичните изисквания по БЕЧ, които студентите трябва да покажат на устния изпит.

II.6. Морфологични изисквания за устен изпит по БЕЧ, нива A2- B1 по системата ECL

Представени са морфологичните изисквания по БЕЧ, които студентите трябва да владеят при представяне на устния изпит.

II.7. Лексикални изисквания за устен изпит по БЕЧ, нива A2- B1 по ECL изпитната система

Лексиката е свързана с ежедневни ситуации. Тя е необходима на студентите за изпълнение на комуникативните задачи.

II.8. Фонетични изисквания за устен изпит по БЕЧ, нива A2- B1 по ECL изпитната система

Разгледани са интонацията, ударението, скоростта на говорене, артикулацията и др. като фонетични изисквания към кандидатите.

II.9. Речеви намерения/ Речеви актове за ниво В1

Обърнато е внимание на речевите актове за ниво В1.

II.10. Комуникативни задачи

За да се реализират комуникативните задачи в успешен комуникативен акт в ситуации, актуални в социално-битовата, социално-културната и официално-деловата сфера на общуване, студентите трябва добре да познават и адекватно да използват въпросителните изречения, съобщителните изречения и императивните форми по БЕЧ. Ето защо са разгледани техните характеристики, приложение и начин на употреба от чуждестранните студенти. Изпълнението на комуникативните задачи са от значение за успешното представяне на чуждестранните студенти на устния изпит по български език. Най-често срещаните комуникативни задачи в процеса на обучение по БЕЧ са:

- Съобщение;
- Задаване на въпроси;
- Формулиране на искане (молба);
- Убеждаване и внушаване;
- Преценка на обективните условия и субективните възможности;
- Изразяване на колебание и съмнение; утвърждаване и отричане;
- Изразяване на молба, заповед, желание, благодарност;
- Изразяване на вълнения и емоции;
- Изразяване на дефиниции, описания, сравнения, пространствени, качествени и количествени отношения.

II.11. Въпросителните изречения в БЕЧ

Продуцирането на въпросителни изречения е нелека задача за чуждестранните студенти. Трудностите при интонационното оформяне на въпросите са породени от езиковата интерференция и липсата на подходящи упражнения в учебниците по БЕЧ.

Въпросът е първият елемент на двукомпонентна структура въпрос-отговор, тъй като преобладаващата част въпроси предполагат ответна вербална или невербална реакция.

II.11.1. Вербалните въпроси при говорене

В реалната комуникация вербалните въпроси биват: *отворени (с въпросителни думи) и затворени (с въпросителни частици)*. **Вербалните въпроси** при говорене се отличават с:

- ◆ Изразяване на посланието (питането) чрез думи.
- ◆ Принадлежност към нисък или среден езиков регистър.

- ◆ Адекватност на ситуацията.
- ◆ Икономичност и краткост на изказа.
- ◆ Яснота и простота на използвания език.
- ◆ Достъпност на използваната лексика.
- ◆ Отклонения от книжовните норми за коректност и учтивост.

В реалната комуникация вербалните въпроси биват: *отворени (с въпросителни думи) и затворени (с въпросителни частици)*.

II.11.2. Отворени (същински) въпроси с въпросителни думи (*кой, какъв, кога, как, къде, колко, защо, чий и т.н.*). Те се характеризират с искане на точна информация, с получаване на няколко различни отговора, с концентриране на вниманието на слушателя.

II.11.3. Пълни въпроси: Зависят от факторите на комуникативната ситуация като значимост на комуникативния акт, езикови компетенции, национален произход, физическо и психическо състояние на говорещия, време, място, условия за провеждане на диалога.

II.11.4. Непълни въпроси– само въпросителна дума:

- *Искам бира.* - **Каква?/ Колко?/ Кога?**

- *Пия лекарства.* - **Какви?/ Колко?/ За какво?**

Непълните въпроси се отличават с висока честотност на употреба, тъй като са лесно възпроизводими. Те обаче предполагат предварителен контекст, в който се имплицира лексико-граматична информация за тази комуникативна реакция. Изключително предпочитани в разговорната реч от асоциативните натуре с езикова адаптивност.

II.11.5. Структура на пълни и непълни въпроси.

Отворените пълни и непълни въпроси в говоренето се характеризират със семпла и ясна структура. По принцип те започват с въпросителна дума, но не рядко и завършват с такава.

II.11.6. Използване на предлози.

Основен проблем при въпросите в говоренето е използването на предлози. Заучените или често повтаряните въпроси са с адекватно употребени предлози. Наблюдавана практика е самостоятелното създаване на подобни въпросителни конструкции с предлог да се отбягва или да се възпроизвеждат схематично.

II.11.7. Отворени същински въпроси

Отворените същински въпроси при говорене се характеризират с низходяща интонация, която изпълнява смислоразличителна роля за слушателя, напр.: *Какви проблеми имате? Кога се върнахте? С какво рисуваш? Къде да пиша?*

II.11.8. Същински. Затворени въпроси

В комуникативната практика това са въпросите с един ограничен отговор от две възможности – положителна и отрицателна. Тези отговори не дават пълноценна информация, но са лесни за разбиране и улесняват евентуална последваща езикова реакция. Тъй като те са само два – **да** или **не**, това значително облекчава комуникацията.

II.11.9. Въпроси с въпросителна частица *ли*. Тези разпространени в говоренето въпроси се използват често поради простотата си за разбиране.

◆ *Искате ли почивка?* - Да!/ Не! *Има ли време?* - Да!/ Не! Въпросите с **ли** не се осъзнават като същински въпроси и често в говорната практика частицата се дублира с друга въпросителна дума, без да засилва питането, а като морфологичен плеоназъм: *Откъде ли сте? С кого ли е?*

II.11.10. Въпроси с въпросителна частица *нали*.

Като познат логико-семантичен модел тези въпросителни конструкции се използват при говорене сравнително често. Предпочитаното място на частицата *нали* обикновено е в края на изречението, защото този словоред е от чуждоезиковия опит на говорещия.

◆ *Вече сте по-добре, нали? Нали вече сте по-добре?*

◆ *Доц. Тачева ще изпитва, нали? Нали доц. Тачева ще изпитва?*

II.11.11. Въпроси с частицата *дали*. С частицата *дали* най-често по принцип се изразява съмнение и предположение: *Дали ще взема изпита?* Това е един от най-предпочитаните модели за въпроси от чужденци поради интерференцията.

II.11.12. Въпроси с частица *да*. Този въпрос предполага положителен отговор:

◆ *Да е тука преподавателката? Да сте казали на Янис резултата? Да имате цигари? Да ходим на кино? Да сте чули кога започваме?*

II.11.13. Въпроси с частицата *нима*. С тези въпроси се изразява изненада, учудване, съмнение или недоволство. Те са характерни за високия езиков регистър и затова се срещат само в речта на най-интелигентните чужденци,

които имат езиков усет и по-богат речник, напр.: *Нима няма да има дата за поправка? Нима ще има два изпита? Не сте били в Гърция, нима?*

II.11.14. Въпроси с частицата *да не би да*. Въпросите от този тип питат за нежелана възможност и също се отнасят към високия регистър. Поради сложната въпросителна конструкция от 4 компонента и трудната възпроизводимост в спонтанна реч подобни въпроси имат изключително рядка употреба, напр.: *Да не би да закъсняхме? Да не би да е болен?*

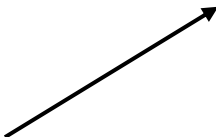
II.11.15. Въпросително-отрицателни изречения. Както е известно, при тези въпроси питащият очаква положителен отговор, напр.:

- ◆ *Няма ли да се съблечете? (Да, ще се съблека!)*
- ◆ *Не предпочитате ли по-рано? (Разбира се, че искаме по-рано!)*

Именно този факт обаче предполага говорещият да предпочита синонимната положителна и сравнително по-лесна конструкция, отколкото тази по-трудна за възпроизвеждане въпросителна конструкция.

II.11.16. Въпросителни изречения без въпросителни думи и частици

Те са буквално пренесени от родния език по лексикален състав, синтактичен словоред и възходяща интонационна оформеност. Тези фактори ги правят лесни за създаване и удобни за употреба, тъй като не е необходимо съобразяване с нормите на чуждия език и не налагат допълнителни интелектуални усилия. Затова са с висока честотност при говорене.

<ul style="list-style-type: none">◆ <i>Искате да отговоря?</i>◆ <i>Утре ще имаме упражнение?</i>◆ <i>Сега? Имам двойка?</i>◆ <i>Е? А? Моля?</i>	
--	--

II.11.17. Несъщински въпроси. В говорния акт на чужденци обаче, повечето от тях са често употребявани в естествен разговор. Това са тези, които имат семпла конструкция и елементарни въпросителни форми.

II.11.17.1. Въпроси – молби. При говорене на български език молбите обикновено се изразяват чрез различни императивни форми, но като деликатни синоними все повече се налагат въпросите – молби. Използването им се предопределя и от комуникативната ситуация и от отношенията между говорещите. Ако въпросите-молби се подредят по честотност на употреба с най-висок процент ще се открият най-простите

конструкции, докато по-сложните – например тези в условно наклонение, ще имат малък процент, напр.: *Ще ме изпитате ли? Ще ме изпитате, нали?*

◆ *Може ли (можете ли) да ме изпитате? Бихте ли ме изпитали?*

Като популярни и често повтаряни конструкции, удовлетворяващи комуникативните нужди на говорещия, те са добре овладяни и това обяснява по-честата им употреба.

II.11.17.2. Ехо - въпроси. Те буквално повтарят предходна реплика - въпрос, с което печелят време и езикови усилия. Това обяснява честата им употреба от чужденци. Винаги са емоционално наситени, като най-често изразяват неразбиране, напр.:

◆ *Къде ще празнуваме? - Как къде? (естествено на дискотека)*

◆ *Какъв подарък искаш? - Какъв подарък ли? (скъп, хубав, голям)*

II.11.17.3. Реторични въпроси. Това са въпросите с предизвестен ясен отговор за говорещия, а той обикновено не е известен за слушателя. Може би това обяснява сравнително рядката им употреба.

◆ *Нали искаме диплома? Как да не разбирам? Кой не иска да има пари?*

II.11.18. Интонационна оформеност на въпросите. При говоренето на български език интонационната оформеност на въпросите придобива първостепенна значимост за оформянето на изказа като въпрос. За носителите на повечето англосаксонски езици българската въпросителна интонация е много близка и въпросите се възприемат като такива при чуване поради възходящото движение на тона:

За други чужденци обаче тя създава непреодолими трудности. Родноезиковите фонологични особености и артикулационни навици на говорещия влияят върху изказа при спонтанното говорене. Така се създава основният проблем за разбирането, тъй като неправилната акцентна оформеност на въпроса променя характера му и той звучи като съобщение, изненада или нещо неясно, поради нехарактерното за българския език звучене.

II.11.19. Невербалните въпроси са характерни само за устната комуникация. Те се изразяват в различни мимики и жестове от паралингвистичната кинетика като повдигане на веждите, широко отваряне на очите, разперване на ръцете с отворени длани, повдигане на раменете. Този тип въпроси се използват в говоренето, когато говорещият не трябва да говори или не владее достатъчно добре езика, за да формулира вербално въпроса си. Като всички невербални средства за изразяване на послание и тези жестове улесняват комуникацията.

II.11.20. Изводи след анализ на въпросителните изречения

◆ Комуникативната ситуация влияе значително при подбора, употребата и разбирането на различни видове въпроси при искане, предаване и приемане на информация в съвременния свят.

◆ Въпросите в комуникативния акт *говорене* се отличават със значимост за постигане на комуникативната цел, с икономичност, краткост, минимален лексикален състав. Повечето се приближават до ниския регистър.

◆ Граматичната, синтактичната и интонационната оформеност на въпросите, както и тяхната точна артикулация, играят основна роля за постигане на успешен комуникативен акт в устна форма.

II.12. Съобщителни изречения

С помощта на съобщителни изказвания, студентите информират слушателя за някакво състояние на нещата, събитие, отношение към съобщаването с цел да предизвика слушателя да изрази и той отношение към темата.

II.12.1. Съобщителни изречения и речеви актове

В обучението по БЕЧ съобщителните изречения се използват в речевите актове при запознанство (без посредник: *Приятно ми е, аз съм Андре Вернер. Аз съм Хана Менолд, Ваша колега.*); при извинение (*Извинете за закъснението.; Извинете за безпокойството.*); при изразяване на поздравления (*Поздравявам Ви за рождения ден.; Поздравявам Ви за успеха.*); при изразяване на намерение за бъдещо действие (*Искам да предам курсовата работа на професора утре.*); при изразяване на желание (*Искам да тия кафе.; Искам да напишете оценката ми в книжката.*); при изразяване на покана (*Искам да те поканя на театър.*); при изразяване на мнение и оценки (*Мисля, че тази диктовка е добра. Ти си прав. Кати е прекрасен приятел. Той е мързелив студент.*).

II.12.2. Класификация на съобщителните изречения според начина им на употреба

С оглед на нуждите на чужденците по време на устната комуникация, можем да разграничим няколко вида прости съобщителни изречения:

- Изречения, в които се дава информация за характеристика на лица или предмет (*Аз съм студент. Брат ми е лекар. Часовникът е нов.*).
- Изречения, в които се дава информация за състоянието на хора, предмети, заобикаляща среда (*Приятелката ми е болна. Трябва да я*

посетя. Дискотеката е отворена. Момичетата танцуват хубаво. В стаята е студено.).

- Изречения, в които се дава информация за действия на хора (предмети) (*Отивам на фитнес. Асансьорът не работи.*).
- Изречения, които съобщават за съществуването или липсата на нещо (*Имам изпит. Нямам време. Не съм вкъщи.*).
- Изречения, в които се дава информация за взаимоотношения или (не)харесване на нещо (*Иван ми е братовчед. Хаген и Йозефин са приятели. Обичам пица. Не обичам мляко.*).

II.12.3. Съобщителни изречения при устна комуникация за ниво А2- В1

Предложени са основни модели на съобщителните изречения в говорната продукция на чужденците при обучението по БЕЧ.

II.13. Императивът

Студентите използват императивните форми в обучението по БЕЧ за ниво А2- В1, когато дават инструкция, забрана, напомняне, покана, при необходимост по-добре да се разбере събеседника, изразяване на нежелателни действия, изразяване на ненужни действия, изразяване на тревога.

II.13.1. Употреба на императивни форми, съобразена с граматичния материал за ниво А2- В1

В процеса на комуникация императивните форми играят важна роля. По тази причина образуването и тяхната употреба трябва да бъдат включени в упражненията по говорене. Анализирани са грешките, които чуждестранните студенти допускат при употреба на императивните форми.

II.14. Ударението в БЕЧ

Ударението играе съществена роля при усвояване на думите от чуждестранните студенти. То има отношение и при развиване на произносителните навици от чужденците, както и при правоговора. Често срещано явление при говорното продуциране на студентите е неумението за поставяне на правилно ударение. Това води до забавяне на темпото в потока на речта, както и до наличието на говорни паузи. По този начин говорещият може да бъде неразбран и участието му в говорния процес да бъде неуспешен.

II.15. Артикулацията в БЕЧ

За всеки един език са характерни специфични движения на говорните органи. Разгледани са особеностите на учленителната работа на

мъжеца. Гърлената и гръклянната кухина не участват в самостоятелна учленителна работа. Ограничена е ролята на мекото небце и на устните при образуването на гласните за разлика от немския език (лабиализовани предни гласни). Засилена е активността на средния език, това обяснява наличието на меки съгласни. Дейността на гласилките свободно се съчетава с всички устни артикулации (значителен брой звучни съгласни). Вокална артикулация с конфигурация на гласовия канал близка до състоянието му в покой, при която се образува особения гласен звук [ъ].

II.16. Темпът в БЕЧ

Темпът е маркер за настроението на говорещия, както и за насочване на вниманието на слушащия към информацията, която получава. В някои езици по-бързият темп при произнасяне и изговор на съобщителни изречения е нормално явление (гръцки, испански, италиански). Гръцките и испанските студенти пренасят тази бързина в интонацията, когато говорят на български език посредством родноезиковата интерференция. Това е една от причините да бъдат трудно разбирани. За да бъде комуникацията успешна, говорещият трябва да може да променя темпа на речта според ситуацията на говорене.

II.17. Интонацията в БЕЧ

Интонационният модел на българските въпросителни и прости съобщителни изречения определено затрудняват чуждестранните студенти в тяхната устна продукция. Чужденците използват повече възходящият интонационен модел.

II.18. Анализ на грешките

Записан е устният изпит на студентите от I и II курс в Медицински университет- Варна. След всеки запис е направен анализ на грешките, което е особено важно за създаването на учебно помагало, чиято основна цел е да развие умението *говорене*.

II.18.1. Методи, използвани в изследването и методи за установяване на грешките в устната продукция на студентите

Представени са методите, използвани при изследването на умението *говорене* по БЕЧ.

II.18.2. Социолингвистическа дескрипция

Участниците в устния изпит са представени чрез социален статус (години, месторождение, образование) и комуникативен континуум, информация за датата на провеждане на изпита и броя на участниците.

Посочен е вида на записа и камерата, с която е осъществен. След това е представена и транскрипция на самото интервю.

II. 19. Изводи

Някои от по-важните резултати от направения лингвистичен анализ на българската реч на чуждестранните студенти от Медицински университет- Варна са:

Фонетични особености

- Елизия на вокали [e]: // живеш //
- Замяна на вокали [y] вместо [ъ]: // в булгария //
- Замяна на алвеолно (венечно от немски) [r] вместо [p]: // ас съм от германия //
- Йотуване пред широк вокал // български ѝезик //
- Неправилен ятов преглас // заштото немам кола //
- Елизия на консонанти [т] // той е студен в медицински университет варна //
- Замяна на консонанти // [з] вместо [с] // и ас съм зъшто студент //
- Замяна по звучност/ беззвучност при проходните консонанти [ш-ж] // фремето е душдовно //
- Наличие на средноевропейско [l] // имаш ли lela //
- Интонационни особености. Възходяща интонация в края на съобщителни изречения // семейство ми и ас пътувам ааа на истанбул //
- Смяна на ударението // и сестра ми е физиотерапевт //
- Като най-трудни за усвояване се очертават съгласните **ц** и **ч**, от една страна и **с**, **з**, **ш**, **ж**, от друга страна
- Фонетичните отклонения са следните: замяна при преградните съгласни по звучност/ беззвучност- **п**→**б** (започва- забочва); **т**→**д** (тетрадка- тедрадка); **к**→**г** (учебник- учебниг); преградно-проходните незвучни съгласни **ц** и **ч** се заменят една с друга **ч**→**ц** (всичко- всицко)
- При алвеолните съгласни промени се наблюдават от преградност-проходност към проходност: **ц**→**с** и **ч**→**ш** (деца- деса; учител-ушител)

Грамматични особености

- Изпускане на кратката форма на притежателното местоимение [ми] // и майка ми е медицинска сестра и баща е лекар //
- Изпускане на частицата [да] от да-конструкция // аз обичам играйа футбол //
- Липса на сказуемо в синтактична конструкция // по националност ммм германец//

- Неправилна употреба на глаголна форма // той живея //
- Неправилно съгласуване // черно коса, синьо очи //
- Изпускане на префикс [раз] // ходим/ сходка //
- Окончание –ме за глаголи от I и II спрежение в 1л., мн. ч., сег. вр.-
ходиме, говориме

Лексикални особености

- Употреба на думи от английски език // от германия до друго country
ас пътувам със самолет също //
- Паралингвистика // ас не снайам ...Д... (смее се) //
- Показва с ръце знак за одобрение
- Намига с око, прави гримаса с уста при обмисляне на отговор
- Вербално неосъществена комуникация се забелязва основно в третата част от изпитния формат. Изреченията на студентите са непълни. Изразяват мнение по визуалния стимул с помощта на съществителни имена. Речта е накъсана и неправилно интонационно оформена

Като обобщение на факторите националност, образование, възраст, пол, с оглед влиянието им при овладяване на български език като чужд от студентите в МУ- Варна, може да се каже следното:

- От направените записи става ясно, че по **национална принадлежност**, разликата в усвояването на особеностите на българския език като чужд е незначителна между кипърските, гръцките, немските, испанските студенти. Това обясняваме с втория език, който владеят всички- английският език. Има известна разлика между студентите, които са учили медицина по англоезично програма в друга славянска държава и студентите, които не са учили в славянска държава. Тези, които владеят друг славянски език възприемат по-бързо и по-лесно български език като чужд.
- С оглед на социалния маркер **образование** наблюденията показват, че студентите, които имат друго висше образование или имат диплома или сертификат за владеене на чужд език от колеж, се справят по-добре от тези студенти, които нямат опит от обучение в академична среда.
- От гледна точка на фактора **възраст** изследването показва, че възрастта не е от съществено значение, тъй като годините на студентите са близки като граници (между 18 и 25 години). По-скоро степента на овладяване зависи от личностните характеристики, социокултурното обкръжение и степента на мотивация на студентите.

- По-добри резултати на устния изпит по БЕЧ имат жените. Това отдаваме на личностните им качества: изпълнителност, дисциплинираност, мотивираност, концентрираност, упоритост, по-бърза речева адаптивност. Забелязваме също, че момичетата и момчетата имат различен интерес към определени теми и понятия.

В направеното изследване информаторите не говорят с едно и също темпо, но това явление не зависи от половете, а от индивидуалните качества на всеки студент. С по-голяма скорост на лингвопотока се отличават тези студенти, при които съзнанието се чувства подготвено по темата.

Родноезиковата интерференция доминира в началния етап на обучението по БЕЧ. Взаимодействието между родния и българския език показва трудности, с които се срещат чуждестранните студенти. Причините според нас се дължат на индивидуалните качества на студентите, липсата на подходящи упражнения в учебните материали. Като подходящо средство за преодоляване на тези проблеми се очертава създаването на ново учебно помагало, което да компенсира пропуските при говорната продукция на чуждестранните студенти.

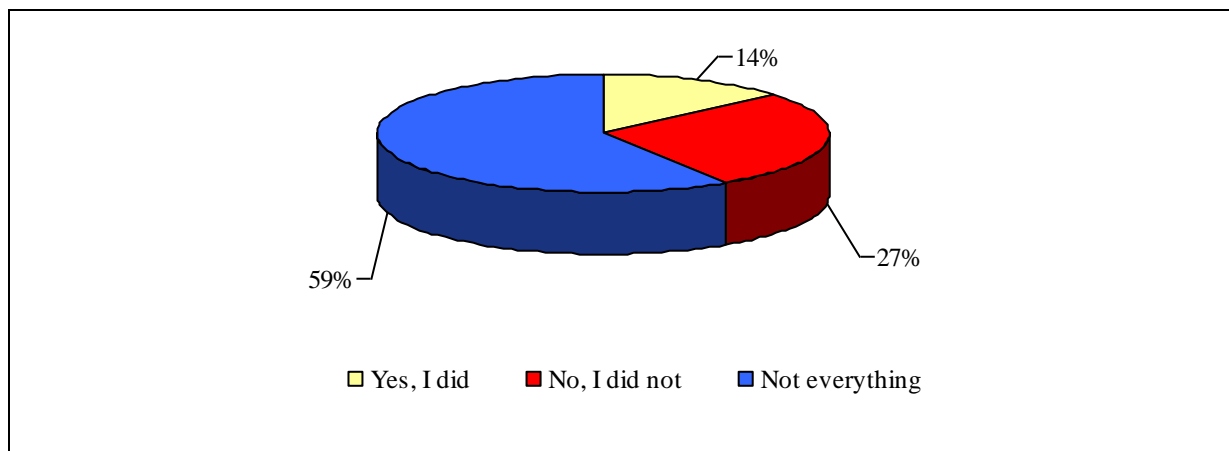
ТРЕТА ГЛАВА

III. ЕКСПЕРИМЕНТАЛНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

III.1. Езикови нужди на студентите при изучаване на български език като чужд

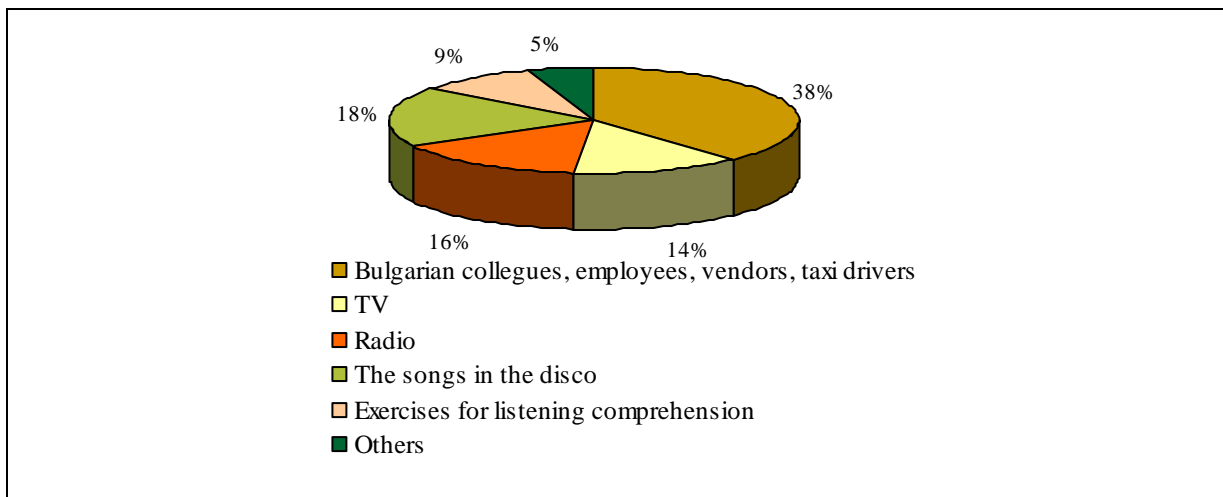
В началото на учебната 2012/ 2013г. за студентите англоезично обучение по медицина, първи курс е изработена анкета с оглед на езиковите им потребности при обучението по български език като чужд. Анкетата е анонимна. Изисква се информация само за пола и националността на анкетиранияте. В проучването участват 100 студенти от първи и втори курс англоезично обучение.

Студентите категорично отговарят, че не разбират всичко (59%). По-малка част от тях си признават, че не разбират нищо от информацията, която чуват на български език (27%). Много по-скромно отговарят тези, които разбират малко български език (14%). Тази ситуация се обяснява с липсата на достатъчно лексикален запас по български език при студентите. Недостатъчна езикова практика. Недостатъчен брой на упражнения за слушане и говорене в учебните помагала.

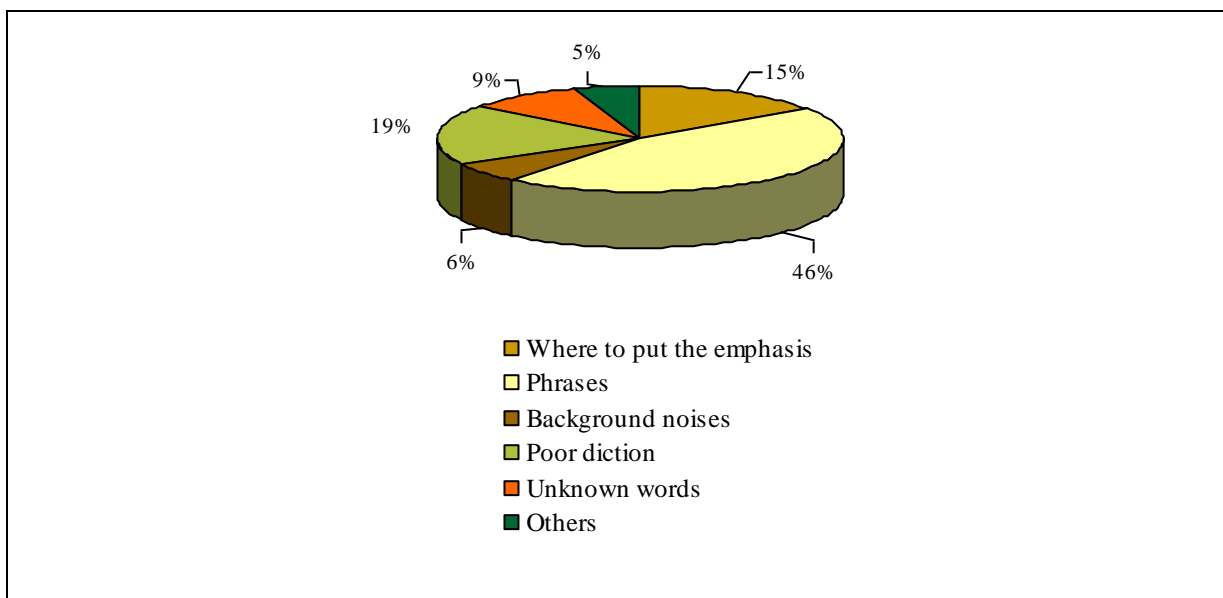
Фиг. 1. Speaking- процентно разпределение на отговорите

Висок процент от студентите (38%) отговарят, че разговарят за наем, квартира, такси. За университета, лекции, упражнения разговарят 18% от анкетиранияте. Попълване и подаване на документи обсъждат 16% от отговорилите. За местонахождение, качество и цени на храна и напитки в ресторанти и дискотеки говорят 14% от студентите. 9% от анкетиранияте говорят за приятелите си, а проблемите и спорта обсъждат едва 5% от тях. Фреквентността на темата за квартирата при разговор на студентите се обяснява с честите неразбирателства с хазяи, съседи, увеличения на наем, неизрядност в договорните отношения.

Фиг. 2. Speaking- процентно разпределение на отговорите

Затрудненията при учене и говорене по български студентите обобщават по следния начин: изпитват затруднения при запомняне и правилната употреба на фрази и изречения (46 %), затруднения с артикулацията и с дикцията около 19%. Около 15% се затрудняват при поставяне на ударение в дума, във фраза. Под 9% студентите се затрудняват с непознатите думи, с употребата им в ситуации. 6% се затрудняват от фоновите шумове и 5% отговарят друго. Свързваме тези затруднения с липсата на достатъчно упражнения за развиване на уменията *говорене*.

Фиг. 3. Speaking- процентно разпределение на отговорите

Студентите имат нужда от:

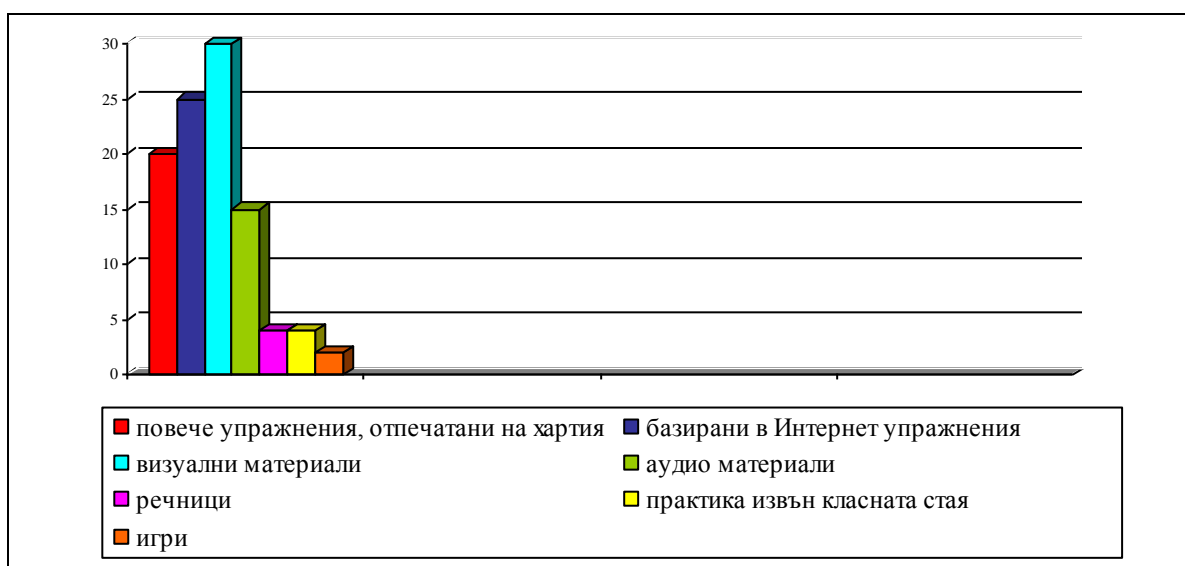
Speaking	
•	гледане на филми (10%);
•	слушане на записи с носители на езика (15%);
•	разговори с носители на езика (30%);
•	повтаряне на думи и изрази (10%);
•	упражненията за говорене да са по-разнообразни (10%);
•	слушане на повече диалози (25%)

Фиг. 4. Speaking- разпределение на отговорите по въпрос 10 с отговори в свободна форма

III.2. Комуникативна среда за изучаване на БЕЧ

Под термина **комуникативна среда** от една страна разбираме учебната среда на изучаване на БЕЧ, а от друга - ситуацията на приложение на знанията по български език, степента на успешна комуникация с партньор, учебните материали за развиване на комуникативната компетенция и самооценката на кандидата за владене на български език по умения. Анкетирани са 100 студенти от различни националности- 45 германци, 20 гърци, 15 кипърци, 15 турци и 5 поляци и на различна възраст- 15 на 18 години, 20 на 19 години, 20 на 21 години, 15 на 23 години, 5 на 25 години и 10 между 26 – 28 години.

В обучението си по български език студентите се нуждаят от повече визуални материали. В тази посока са отговорили 30% от анкетираните. Базирани в интернет упражнения са избрали 25% от студентите. 20% предпочитат традиционните упражнения върху хартиен носител. Повече аудио материали искат 15% от обучаваните. 10% желаят повече езикова практика извън университета.

Фиг. 5. Процентно разпределение на отговорите

III.3. Изводи:

След направените две анкети на студентите по специалност „Медицина“, проведени в началото и в края на учебната година (I и II семестър), можем да обобщим следното:

- Първите впечатления от българския език студентите придобиват в обществения транспорт.
- Чужденците имат вербално неосъществена комуникация в ежедневно-битовата среда и в отдел „Миграция“.
- Причините за затрудненията се свързват с липсата на подходящи упражнения в началните уроци в учебниците по БЕЧ. Недостатъчна езикова практика.
- Студентите се нуждаят от превод на английски език при общуване, при попълване на документи, при консумиране на храна и напитки от автомати и при теглене на пари в брой от банкомат.
- Проблемите при усвояването на уменията *говорене* по БЕЧ са свързани с артикулация, дикция, поставяне на ударения.
- Предложенията на чужденците за преодоляване на проблемите са: по-малки езикови групи, повече упражнения за говорене, визуални материали, разговори с носители на езика и Интернет базирани упражнения.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

IV. АКТУАЛНА КОНЦЕПЦИЯ ЗА СЪСТАВЯНЕ НА ПОМАГАЛО ПО БЕЧ В ЧАСТТА „ГОВОРЕНЕ“

IV.1. Цел на обучението по говорене на български език като чужд

Целта на обучението по говорене по БЕЧ е да се формират речеви навици, които да стимулират и позволят на студентите да ги използват както в учебната практика, така и в реална среда на общуване.

За да бъде обезпечена тази цел, е необходимо чужденците да овладеят следните комуникативни умения:

- да разбират и да започват самостоятелно диалогично и монологично изказване по дадена тема, зададена задача;
- да осъществяват вербална и невербална комуникация в конкретна ситуация.

IV.2. Тематичен кръг за нивата А2 и В1

Тематичното съдържание на помагалото предлагаме да бъде съобразено с тематичния кръг, заложен в концепцията на изпитната система за сертифициране ECL.

Тематичният кръг за ниво А2 (начинаещи) е съставен от 15 теми, а тематичният кръг за ниво В1 (слабо напреднали) е съставен от 17 теми. От една страна, е увеличено количеството теми, респективно лексика, а от друга страна, се наблюдава надграждане на темите.

Таблица 1. Тематични кръгове А2- В1	
ЕЗИКОВИ ИЗПИТИ ECL	
ТЕМАТИЧНИ КРЪГОВЕ	
НИВО А2 НАЧИНАЕЩИ	НИВО В1 СЛАБО НАПРЕДНАЛИ
1. Личност <ul style="list-style-type: none">• Лични данни• Външност/ облекло• Ежедневие	1. Личност <ul style="list-style-type: none">• Лични данни• Външност• Черти на характера
2. Приятелство и партньорство <ul style="list-style-type: none">• Роднини, познати, приятели• Съученици / колеги	2. Приятелство и партньорство <ul style="list-style-type: none">• Роднини, познати, приятели• Съседи• Съученици / състуденти / колеги
3. Семейство <ul style="list-style-type: none">• Членове на семейството	3. Семейство <ul style="list-style-type: none">• Членове на семейството

<ul style="list-style-type: none"> Семейни събития и празници 	<ul style="list-style-type: none"> Семейни събития и празници Разпределение на задачите и ролите в семейството
4. Жилище / местоживеене <ul style="list-style-type: none"> Къща / апартамент Обзавеждане Улица / град Домакинска работа 	4. Жилище / местоживеене <ul style="list-style-type: none"> Жилищна среда Къща / апартамент / жилищна кооперация Обзавеждане и оборудване Наем и сметки Домакинска работа
5. Пътуване / транспорт <ul style="list-style-type: none"> Транспортни средства Разписание / транспортна информация Купуване на билети / пътуване / документи, необходими по време на пътуване 	5. Пътуване / транспорт <ul style="list-style-type: none"> Транспортни средства Разписание / транспортна информация Обществен транспорт Купуване на билети / пътуване / документи, необходими по време на пътуване
6. Пазаруване / магазини <ul style="list-style-type: none"> Магазини / пазари Хранителни стоки Облекло 	6. Пазаруване / магазини <ul style="list-style-type: none"> Магазини / пазари / търговски центрове Хранителни стоки / стоки за домашна употреба Облекло / електроуреди
7. Комуникация и поддържане на контакти <ul style="list-style-type: none"> Поща (писма, картички) Телефон Есемес (SMS), Имейл 	7. Комуникация и поддържане на контакти <ul style="list-style-type: none"> Поща (писма, телеграми, колети) Телефон (стационарен, мобилен, есемес- sms) Интернет (електронна поща / Скайп/ чат)
8. Услуги <ul style="list-style-type: none"> Ресторант (меню, поръчване, плащане) Хотел (резервация, плащане) 	8. Услуги <ul style="list-style-type: none"> Банкови услуги (преводи, обмяна) Ресторант (меню, поръчване, плащане) Хотел (резервация, плащане)
9. Култура / забавления <ul style="list-style-type: none"> Гости Кино, театър 	9. Култура / забавления <ul style="list-style-type: none"> Гости Кино, театър Музеи

10. Време и метеорология <ul style="list-style-type: none"> • Сезони • Времето 	10. Време и метеорология <ul style="list-style-type: none"> • Сезони • Времето • Прогноза за времето
11. Здраве / болести <ul style="list-style-type: none"> • Посещение при лекаря • Няколко често срещани болести (грип, настинка) • В аптеката 	11. Здраве / болести <ul style="list-style-type: none"> • Посещение при лекаря • Често срещани болести и симптомите им • Рецепти / лекарства / аптека
12. Спорт <ul style="list-style-type: none"> • Популярни спортове • Спортуване 	12. Спорт <ul style="list-style-type: none"> • Популярни спортове • Национални спортове • Спортуване
13. Медии <ul style="list-style-type: none"> • Телевизия / радио • Вестници / списания 	13. Медии <ul style="list-style-type: none"> • Телевизия / радио • Вестници / списания
14. Хобита <ul style="list-style-type: none"> • Четене / слушане на музика • Предпочитан начин за прекарване на времето 	14. Хобита <ul style="list-style-type: none"> • Градинарство / „Направи си сам” • Четене / слушане на музика • Личен компютър
15. Учене / работа <ul style="list-style-type: none"> • Учебни предмети • Популярни професии • Колеги • Разписание на учебните часове (програма) 	15. Учене / работа <ul style="list-style-type: none"> • Видове училища • Учебни предмети • Популярни професии • Ежедневна програма • Колеги/ Шефове
	16. Европейски съюз <ul style="list-style-type: none"> • Членове на ЕС • Пътуване, работа, мобилност в ЕС
	17. Култура и цивилизация <ul style="list-style-type: none"> • Основни информации относно родната и чуждата страна (климат, валута, хранителни навици, ежедневието, празници, възможности за пазаруване и т.н.) • Туристически атракции • Възможности за пренощуване / ресторанти

IV.3. Структура на помагалото

Предлагаме помагалото да се състои от две части. Първата част съдържа 15 теми, съответстващи за ниво А2. Втората част се състои от 17 теми, съответстващи на ниво В1. В края на двете части са предвидени примерни тестове със задачи и теми за устно изказване (диалогично изказване и монологично изказване по визуален стимул).

Всяка тема от помагалото се разглежда като комплекс от текстов материал под формата на диалог, лексикално-граматични упражнения, които затвърждават активирания и усвоен от студентите материал, визуални стимули по конкретната тема, както и упражнения за монологично изказване, а също така упражнения, комбинирани по умения.

IV.3.1. Цел на урока за развиване на диалогична реч. Целта на всеки урок за развиване на уменията говорене е:

- Да се разбира изказването на събеседника.
- Да се определят комуникативните намерения на участниците в границите на зададената речева ситуация.
- Адекватна реакция на репликите на партньора.
- Да се предизвика диалог с правилна интонация, като се изразят комуникативните намерения по дадената тема.

IV.3.1.1 Затруднения при диалогичното общуване на чужд език

Трудностите при диалогичното общуване на чужд език се свързват с реакцията на партньора, тъй като тя може да бъде напълно непредсказуема. Събеседникът може да прекъсне зададената тема и да започне нова тема неочаквано. Наблюдават се трудности при екстралингвистичните характеристики при говоренето, грешки при произнасянето на думите, подбора на лексиката, който е съобразен с поставената тема. При диалогичното изказване студентите зависят от техния партньор, по тази причина уменията *говорене* и уменията *слушане* са взаимосвързани.

IV.3.2. Цел на урока за развиване на монологичната реч

Целта на урока по монологично изказване е да подготви студентите за:

- самостоятелно продуциране на свързано изказване по дадена тема;
- монологично изказване на основата на диалога;
- изразяване на разказ, на характеристика, на описание;
- изграждане на свързан устен текст по визуален стимул.

IV.3.2.1 Затруднения при монологично изказване на чужд език

Затрудненията при монологично изказване по БЕЧ са свързани:

- с трудности за поддържане на продължително изказване без прекъсване;
- със смислова завършеност на изказването;
- с неувереност при структуриране на изказването;
- с неправилно произношение;
- с употреба на еднообразни синтактични конструкции;
- рутинна лексика;
- с хезитационни паузи.

При диалогичното и монологичното изказване, поради спонтанността на изява, се наблюдава логическа непоследователност, недоизказване на мисли, включване на партньори в комуникативния акт.

IV.4. Подходящи тренировъчни упражнения за развиване на уменията говорене

Упражненията за *говорене* са целенасочено действие за активиране на натрупания езиков материал и комуникативни умения на говорещия с цел прилагането им в реалния живот. Подготвителните езикови упражнения по чужд език са фокусирани върху подготвена и неподготвена реч. За подготвената реч е характерна опората върху паметта и разнообразните ситуации. Основните параметри на неподготвената реч е лингвистична правилност на изказването, липса на опора върху материал (съдържание, тема, ключови думи). Известно е, че говорният акт при неподготвената реч се формира под въздействието на вътрешни и външни стимули.

Упражнения за подготвена диалогична реч: отговори на въпроси (кратки, пълни, разширени); разиграване на ситуация (структуриране на диалог по чут или прочетен текст; създаване на диалог по дадена тема).

Упражнения за подготвена монологична реч: трансформирайте дадените изречения (променете началото или края, въведете нови действащи лица); съставете ситуации или разказ по ключови думи, по план или по зададена тема; описание на картинка или серия картинки; характеристика на участниците; изразяване на отношение по дадени факти.

Упражненията за неподготвена диалогична реч се отличават с новата информация, необходима за представяне на говорните умения. Те се отличават и с увеличаване на трудността им за изпълнение: съставяне на аргументиран отговор на въпрос; провеждане на комбинирани диалози (с реплики и коментари от други състуденти); провеждане на дискусии; беседа на кръгла маса.

IV. 4.1. Структура на урочна единица за ниво А2

Всяка урочна единица за ниво А2 се състои от три части.

В първата е изнесен лексикалният минимум в таблица, който е необходим за съответната тема.

Във втора част е представен диалог по темата. Към него са изготвени подходящи упражнения (упражнения за развиване на диалогичната реч: тренировъчни, комбинирани, трансформационни, ситуативни речеве). Те са подбрани, като са комбинирани по умения

IV.4.2. Структура на урочна единица за ниво В1

При комуникативното чуждоезиково обучение, за да се обезпечи реалното общуване, информацията трябва да е усвоена от участниците в езиков план. Спецификата на работа определя две комуникативни роли адресат и адресант. Целта е студентът успешно да реализира и двете роли. Нашето предложение е втора част на помагалото да съдържа повече ситуативни диалози, тъй като се предполага, че студентите вече са натрупали базови знания.

Урочната единица започва със ситуативен диалог и след това следват упражнения, свързани с темата на диалога.

Въпросно-отговорни упражнения по тема. В тези въпроси може да се съдържа информация или да не се включва.

IV.5. Визуални стимули в БЕЧ

Под термина **визуален стимул** разбираме средство, което провокира кандидата към активно участие в речевата изява, използвайки средствата на езика за определено време.

В монологичното изказване на кандидатите при устната презентация на изпита по български език като чужд се използват тематични визуални стимули. Те са съобразени с тематичния кръг по нива за устния изпит.

Ние се спираме само върху нивата А2 и В1, тъй като студентите от първи и втори курс по медицина и дентална медицина в Медицински университет- Варна, се подготвят и полагат устния си изпит по този формат.

При подбора на нагледния материал по темата „Личност“ авторите се съобразяват с условието върху визуалния стимул да присъстват образи от двата пола (на мъж, на жена), семейство. Съобразяват се и личностите да имат различен външен вид, различно изражение, пози, жестове, мимики, различно по вид облекло и цвят. Те са в различни пози и ситуации. Тук кандидатът трябва да използва монолог-описание.

Монологичното устно представяне на кандидатите не се прекъсва от преподавателя. Той само напътства речевата изява на кандидата преди самото представяне. Изпитващият предоставя няколко визуални стимула по дадена тема, различни от темата представена във втората част от устния изпит (в диалогична форма).

Във връзка с морфологичните особености на българския език кандидатите се затрудняват с употребата на основните предлози или с избора на правилен предлог.

Усвояването на уменията *говорене* се постига чрез подготвителни (тренировъчни) и речеви упражнения.

На мнение сме, че кандидатите трябва да работят по предварителен сценарий (последователност) при организирането на монологичната си реч с помощта на визуален стимул. Например:

1. Определяне на тема.
2. Локализиране на лица, предмети, събития.
3. Описание на лица, предмети, събития.
4. Сравняване, разсъждения за прилики, разлики.
5. Изразяване на личен опит и впечатления.

Едновременно с тези комуникативни упражнения на кандидатите трябва да се предложат и упражнения за развиване на говоренето чрез граматически упражнения (фонетични, морфологични, синтактични). Процесът на подготовка трябва да е комплексен с цел устното продуциране да бъде успешно.

IV.6. Критерии за оценяване на говоренето по БЕЧ

Предложените упражнения за развиване на уменията *говорене* ще помогнат на студентите успешно да провеждат комуникация в монологична и диалогична форма, ще повишат тяхната мотивация и интерес към предмета БЕЧ.

IV.6.1. Критерии за оценяване на говоренето при монологично изказване

За успешната реализация на монологичното изказване важна роля играят няколко критерия:

- Изказването трябва да е логически последователно, пълно и правилно, граматически издържано.
- Студентите трябва да демонстрират умение да излагат своите мисли в устна и писмена форма.
- Чужденците трябва да покажат умение самостоятелно да определят структурата, композицията и езиковите средства при общуване по тема.
- Кандидатите трябва да умеят да предават със свои думи основното съдържание на слушан или прочетен текст.
- Чужденците трябва да разграничават разговорна от научна реч.

- Студентите трябва да покажат владение на фонетичните, лексикалните и граматичните норми на съвременния български език.

IV.6.2. Критерии за оценяване на говоренето при диалогично изказване

Успешно диалогично изказване наблюдаваме, когато участниците в комуникацията демонстрират:

- Умение за разбиране на речевата задача, която е свързана с поставената тема.
- Определен набор от реплики.
- Готовност за взаимодействие в неочаквани ситуации.
- Умение за убеждаване, съветване, даване на информация, получаване на информация по въпрос, който го интересува и др.
- Умение да планира хода на разговора и умение да въведе своите реплики по зададената тема.
- Умение на чуждестранния студент да поеме инициативата при започване на диалога.
- Умение да стимулира отговори и въпроси у събеседника.

За да бъде успешна устната презентация на чуждестранните студенти, те трябва:

- да покажат умения за ясен и отчетлив изговор на звуковете в българския език;
- да ограничат елизията и епентезата при изговор;
- да умеят интонационно да оформят думи, фрази, изречения по целта на изказване;
- да използват пълнозначни думи вместо паразитни паузи.

IV.7. Изводи

В заключение можем да обобщим, че определянето на конкретното съдържание при разработване на учебното помагало се осъществява както в зависимост от тематичния кръг на изпитната система ЕСЛ, така и в зависимост от стратегиите и тяхното комбиниране за овладяване на определен речеви материал. Модерното учебно пособие е изградено върху принципите за комуникативност, ефективност и икономичност. Системата от упражнения и учебно-комуникативни дейности цели да развие комуникативните умения на студентите и да ограничи грешките при говорене до минимум. Усвояването на учебния материал осигурява разширяване, уточняване и затвърждаване у чуждестранните студенти на лексикалния минимум по предвидените теми за реализиране на говорна продукция, изразена чрез монологична и диалогична реч.

V. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изследвани са характеристиките на обучението по говорене. Разработена е концепция за подходящи упражнения, които да развиват диалогичното и монологичното изказване на чуждестранните студенти по БЕЧ. В теоретичната част бяха анализирани съществуващите методи при обучение по говорене, техните достойнства и недостатъци. Разгледани и анализирани са трудностите при обучението по БЕЧ. В практическата част на изследването е направен анализ на грешките от устния изпит по БЕЧ, по системата ECL. Оформени са целта и съдържанието на урока по говорене по БЕЧ. Подбрани и представени са модели на подходящи упражнения по говорене.

Определени са основните очаквания към монологичното и диалогичното изказване на чуждестранните студенти по БЕЧ. Зададени са и критерии за оценяване на устното изказване на чужденците. В съответствие с основната цел и конкретните задачи можем да направим следните изводи:

Оптимизирането на съществуващите учебници по български език като чужд е най-адекватното решение, тъй като те не удовлетворяват съвременните нужди на студентите при полагането на финален устен изпит по БЕЧ, по системата ECL. По тази причина бе предложено решение на проблемите, свързани с учебния процес.

Фонетичните отклонения при говорната продукция на чужденците се дължат на елизия, епентеза, йотуване на звуковете, от една страна, и на неправилно поставяне на ударение и неправилна интонация, от друга. Хезитационните паузи, паралингвистичните елементи или повтарянето на думи в говорния процес, дават възможност на студентите за допълнително обмисляне при отговор.

Достигна се до концептуално нова идея за създаване на учебно помагало по БЕЧ, съобразено с нуждите на студентите при подготовка за устния изпит по ECL изпитната система. Разработени са учебни материали и учебни програми по БЕЧ. По този начин е популяризирана изпитната система ECL.

Категорично можем да кажем, че разнообразието от упражнения по говорене, подбора на подходящи визуални стимули за развиване на монологичната реч, избора на ситуативни диалози, комбинирането на тези упражнения по умения и включването им в помагало, съобразено с учебната програма и часовете, предвидени за студентите в първи и във втори курс, ще допринесат за успешното представяне на чужденците на устния изпит по БЕЧ, по системата ECL.

ПРИНОСИ

- Разработване на собствени стратегии за развиване на комуникативното умение *говорене*, адекватни на българската езикова ситуация
- Предлагане на система за обучение по говорене- БЕЧ (ECL)
- Изготвяне на учебни материали по български език за тестов сертифициран изпит (ECL)
- Популяризиране на ECL изпитната система
- Използване на стандартизираната тестова система като теоретична постановка за сертифициране на езиковата компетентност по БЕЧ
- Разработване на учебни материали и учебни програми по БЕЧ
- Унифициране на изпита по български език като чужд в българските медицински университети
- Фокусиране върху умениято *говорене* като средство за ефективна комуникация
- Анализирани и обобщени са теоретико-приложният опит за развиване на умениято *говорене* по БЕЧ
- Анализирани са персоналните нужди, очаквания и предложения на чуждестранните студенти в обучението по говорене- БЕЧ
- Анализирани са грешките на студентите, допуснати в устната продукция по БЕЧ с оглед повишаване на ефективната комуникация
- Разработване на модерни методи по говорене за интерактивно обучение- Интернет-базирана учебна среда

Публикации по дисертационния труд:

- **Структура на устния изпит по български език като чужд за нива А2- В1 по системата ЕСL, „Психология в медицината“,** Стара Загора, 7- 8 май, 2014 г., стр. 179- 184, ISBN 978-954-305-375-9
- **Комуникативна среда за развиване на уменията говорене-** Юбилейна научна конференция „50 години- врата към образованието и прозорец към света“- ИЧС, София, 14-15 юни 2013, ISBN 978-954-07-3610-5
- **Организация на монологичната реч чрез визуални стимули при подготовка на кандидатите за езиков сертификат- ЕСL,** Кръгла маса, Икономически университет- Варна, 7 юни 2013, Варна, ISBN 978-954-21-0669-2
- **Фонологични отклонения от книжовните норми при речевите изяви по български език като чужд,** Международен славянски симпозиум- Московский Государственный Университет им. М. В. Ломоносова, март 2012г., стр. 289-290, ISBN: 978-5-211-06356-3
- **Стратегия за развитие на продуктивното умение говорене в обучението по български език като чужд,** VI Международна езикова конференция „Продуктивни езикови умения за академични цели“- Медицински университет- Варна, 07-08 октомври 2011г., стр. 20-22, ISBN: 978-954-9685-64-0
- **Ролята на въпросите в комуникативния акт говорене,** Международна научна конференция- Сегед, Унгария „ Българският език и литература в европейското културно пространство: традиции и перспективи”, 26-27 май, 2011 г.
(в съавторство с В. Тачева- под печат)

БЛАГОДАРНОСТИ

Авторът изказва благодарности на научния си ръководител доц. д-р Виолета Тачева, на ръководството и служителите на Медицински университет „Проф. д-р П. Стоянов“- Варна, на ръководството и служителите на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, на всички преподаватели от Катедра „Български език“, Факултет по славянски филологии при Софийския университет „Св. Климент Охридски“, на всички колеги и на семейството си за компетентните съвети и безусловната подкрепа.